

Dainora Eigminienė
Asta Karaliūtė
Darius Kuolys
Aušra Martišiūtė-Linartienė
Vida Lissauskienė
Jurga Sadauskienė

Literatūra

9 klasė

I dalis

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Vilnius, 2017

Turinys

Pratarmė	5
1. Skaitai knygas – pažįsti save ir pasaulį	6
Apie knygas ir skaitymą. Leonidas Donskis ir Nylas Geimenas	8
Apie Vandą Juknaitę	23
VANDA JUKNAITĖ. Išsiduosi. Balsu	24
Apie Marką Hedoną	57
MARKAS HEDONAS. Tas keistas nutikimas šuniui naktį	58
Apibendriname temą ir įsivertiname	67
2. Žmogus ir tėvynė	70
Apie Sigitą Gedą	72
SIGITAS GEDA. Giesmė apie pasaulio medį	80
Apie Vydūną	84
VYDŪNAS. Tėvynė ir žmogus	93
Apie Ričardą Gavelį	95
RIČARDAS GAVELIS. Jauno žmogaus memuarai	96
Yra šalis: lietuvių poetų eilėraščiai	103
PRANAS VAIČAITIS. Yra šalis, kur upės teka	104
JANINA DEGUTYTĖ. Mažutė. Gimtoji kalba	107
LIŪNĖ SUTEMA. Nebėra nieko svetimo	109
ALGIMANTAS MACKUS. Netikėjimas	111
VANDA ZABORSKAITĖ. Apie kalbą. Apie patriotizmą	113
DONATAS SAUKA. Apie kalnę	118
ALGIRDAS JULIUS GREIMAS. Būti lietuviu	122
Apibendriname temą ir įsivertiname	124
3. Kūryba žmogaus gyvenime	128
Apie Igną Šeinių	130
IGNAS ŠEINIUS. Kuprelis	133
OSKARAS VAILDAS. Dorianą Grėjaus portretas	164
MIKALOJUS KONSTANTINAS ČIURLIONIS. Laiškas Sofijai	175
Apibendriname temą ir įsivertiname	181
Patarimai	185
Sąvokų žodynėlis	192
Tekstų ir iliustracijų šaltiniai	194

Mielos gimnazistės, mieli gimnazistai,

skaitydami ir nagrinėdami šio vadovėlio tekstus, mėgindami kurti patys, Jūs tęsite senas Lietuvos ir Europos gimnazijų tradicijas – mokysitės suprasti save ir Jus supantį kultūros pasaulį.

Pastebėsite – nagrinėjami kūriniai susiję, jie susijungia į prasmingą literatūros ir kultūros visumos vaizdą. Suvoksite, kokia višapusė, daugiabalsė ir įdomi savo grožiu bei prieštaravimais yra Lietuvos kultūros tradicija, kaip ji dera su europine ir pasauline. Pajusite, kad joje slypi Jūsų pačių, Jūsų senelių ir tėvų tapatybės, orumo ir pasitikėjimo savimi šaknys. Patirsite, kaip kultūros tradicija kuria Jus, augindama lyg augalą, kaip stiprina, daro vis savarankiškesnius ir laisvesnius, teikdama atramų ir užuovėjos. Vadovėlyje atrasite ne tik privalomųjų, bet ir rekomenduojamųjų tekstų. Jie padės temą atskleisti plačiau, praplės Jūsų akiratį.

Ką dar svarbu Jums žinoti pradėdant dirbti su šiuo vadovėliu? Svarbu pasitikėti tiek skaitomais tekštais, jų autoriais, tiek savo jėgomis šiuos tekstus aiškintis, suprasti, vertinti. Jūs galite tapti išmincingais kūrinių pašnekovais – ir kūriniai atsivers Jums netikėtomis reikšmėmis, idėjomis, vaizdais.

Kalbėdamiesi su tekštais Jūs susidarysite nuomonę, kursite savo pasaulėžiūrą, asmeninę poziciją.

Tačiau rimtas pokalbis nėra lengvas. Jam reikia intelektinių pastangų ir darbo, atidaus dėmesio skaitomam tekstui, atvirumo iššūkiams ir nuotykiams.

Šis vadovėlis leis Jums išbandyti savo jėgas ir kurti save.

Kaip vadovėlio mėdžiaga atrinkta ir išdėstyta, ko ir kokiais būdais mokysitės, yra paaiškinta temų pratarmėse.

Bet visų svarbiausia verčiant vadovėlio puslapius išgirsti, ką gaudžia mūsų – Lietuvos – kultūros tradicija. Panašiai kaip jūros kriauklėje galime išgirsti galingą jūros ošimą.

Ir dar – svarbu mokytis apie įvairias teksta isreikštas žmogaus patirtis kalbėti savo žodžiais.

Vydūnas

Svarbiausia ir esmingiausia kiekvienos tautos jėga yra jos savigarba.

Vydūnas

Apie Vydūną

Vydūnas – rašytojas, filosofas, Prūsų, arba Mažosios Lietuvos¹, kultūros veikėjas. Vizionierius ir mąstytojas, į Rytų išminties paslaptis įsigilinęs, Vakarų ir Rytų kultūros jungęs intelektualas. Jis buvo aktyvus visuomenininkas, plataus kultūrinio sąjūdžio organizatorius, choro dirigentas ir teatro režisierius. Vydūnas, veikdamas *įvairiuose* kultūros baruose, siekė ugdyti sąmoningų ir laisvų žmonių tautą, kuri būtų iš esmės, o ne paviršiaus dalykuose laisva. Jis skatino visų Europos tautų darnų sugyvenimą ir dvasinį tobulėjimą.

Asmenybės ugdymą Vydūnas susieja su tauta ir žmonija – *žmogus sau, tautai, žmonijai*. Šį tikslą pasiekti, anot Vydūno, galima tik ugdant dvasinę kultūrą, – mokslą, meną, dorovę. Tarp tautinio atgimimo asmenybių Vydūnas išsiskiria tvirtu įsitikinimu, kad tautiškumas yra ne tikslas sau, o žmoniškumo ugdymo sąlyga.

Pagrindinis Vydūno uždavinys – tautos moralinio atsparumo ugdymas. Jis atskleidė nesavarankiško žmogaus – *ne sau žmogaus* – dramatiškumą. Vasario 16-osios Respublikos mokyklose buvo skaitoma Vydūno drama „Probočių šešėliai“, – jos antra dalis pavadinta „Ne sau žmonės“. Vydūno iškeltą savarankiško – *žmogaus sau* – idėją rašiniuose svarstė moksleiviai, tarp jų – ir pasaulinį pripažinimą pelnusi archeologė Marija Alseikaitė-Gimbutienė. Vydūno mintys stiprina pokario partizanų tikėjimą kovos prasmingumu, – išlikusiose partizanų maldose² cituoja-

¹ Mažoji Lietuva, arba Prūsų Lietuva – istorinis-etnografinis regionas, kuriame gyveno lietuvininkai – iš sulietuvėjusių prūsų ir kitų baltų genčių susidariusi savita lietuvių etninė grupė (dar vadinami mažlietuviais). XIII a. pabaigoje – 1525 m. Mažoji Lietuva priklausė Kryžiuočių ordinui. 1525–1701 metais – Prūsijos kunigaikštystei, 1701–1871 metais – Prūsijos karalystei, 1871–1945 metais – Vokietijos imperijai. Nors priklausė svetimoms valstybėms, lietuvininkai viešajame gyvenime vartojo lietuvių kalbą. Kultūrinę padėtį Mažajoje Lietuvoje paveikė Reformacija: dėl liuteronybės nuostatos viešajame gyvenime vartoti vietos žmonių kalbą jau XVI a. čia veikė keliolika lietuviškų parapinių mokyklų, laikytos pamaldos lietuvių kalba. „Mažosios Lietuvos“ sąvoka pirmą kartą paminėta XVI a. Šiuo metu dauguma teritorijos priklauso Kaliningrado sričiai, dalis – Lietuvai (Klaipėdos kraštas) ir Lėnkijai. Siaurąja prasme taip vadinamas ir tik Klaipėdos kraštas, esantis vienu iš penkių dabartinės Lietuvos etnokultūrinių regionų.

² „Ženkime su malda: LLKS (Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio) partizano maldos ir apmąstymai“, padaugino LLKS Prisikėlimo apygardas, 1950.

ma Vydūno mintis: „Žmogus tėvynėje tiek gyvs yra, / Kiek ji jame, jo širdyje gyva.“

Vydūno humanistinėms idėjoms ypač artima yra Indijos nacionalinio išsivadavimo judėjimo lyderio Mahatmos Gandžio¹ pasaulėžiūra ir filosofija. Kaip ir M. Gandis, Vydūnas tikėjo, kad žmoniškumas gali pakeisti pasaulį.

Vydūno idėjos buvo svarbios lietuvių visuomenei sovietinės okupacijos metais. Jomis rėmėsi etnokultūrinis judėjimas. Taip pat šios idėjos skatino taikią lietuvių kovą už nepriklausomybę 1988–1991 metais.

Vydūno *Probočių šešėliai*, Tilžė: Rūta, 1908. Dailininkas Fidus (Hugas Hopeneris)

Vydūnas Giruliuosė prie Baltijos jūros, 1921 m.

¹ Mahatma Gandis (1869–1948) – Indijos tautinio išsivadavimo judėjimo lyderis, nesmurtinio pasipriešinimo politinės taktikos pradininkas. M. Gandis yra laikomas trijų pagrindinių XX a. revoliucijų katalizatoriumi – revoliucijos prieš kolonializmą, prieš rasizmą, prieš prievartą tarp žmonių ir tarp tautų. 2015 m. Rūsneje atidengtas paminklas M. Gandžiui ir jo bendražygiui, kilusiam iš Rūsės, Hermanui Kalenbachui.

Klausimai ir užduotys

1. Skaitydami pateiktus tekstus apie Vydūną, sudarykite svarbiausių žodžių, kurie atskleidžia Vydūno asmenybę, – esminių žodžių¹ – sąrašą. Skaitydami Vydūno biografiją, tekstų ištraukas, savarankiškai pasirinktus tekstus, parašykite esminių žodžių paaiškinimus (pvz., *žmogus sau* – sąmoningas, laisvas, save gerbiantis žmogus; priešinga reikšmė – *ne sau žmogus*). Remdamiesi esminiais žodžiais, jų paaiškinimais, parenkite pasakojimą arba parašykite rašinį apie Vydūno asmenybę.
2. Sukurkite Vydūno asmenybės paveikslą, remdamiesi toliau pateikta medžiaga. Kurios Vydūno įžvalgos Jums buvo prasmingos? Užrašykite jas ir pacituokite pasakodami apie Vydūno asmenybę. Gal Jums padės šie klausimai:
 - 2.1. Kokiose kultūros srityse reikėsi Vydūnas? Kuo jis yra tipiškas ir kuo savitas?
 - 2.2. Išvardykite Vydūnui svarbias vertybes. Ar jos svarbios Jums? Savo nuomonę pagrįskite pavyzdžiais.
 - 2.3. Kaip patarė Vydūnas nedidelėms tautoms ir jų nariams rūpintis savo išlikimu? Ar šie patarimai nepaseno? Išrašykite Vydūno patarimus pagal svarbą, paremkite šiandienos pavyzdžiais ir pristatykite klasėje.
 - 2.4. Kodėl netapęs *žmogumi sau*, negali tapti *žmogumi tautai*?
 - 2.5. Kodėl netapęs *žmogumi tautai*, negali tapti *žmogumi žmonijai*?
 - 2.6. Ar Vydūną galime pavadinti *žmogumi sau*, tautai, žmonijai? Iš ko sprendžiate? Savo nuomonę pagrįskite kitų kultūros asmenybių pavyzdžiais.
3. Paaiškinkite, kodėl, Jūsų nuomone, skaitytojui svarbu pažinti literatūros kūrinio biografinį, kultūrinį kontekstą. Savo užrašuose (aplanke) kaupkite medžiagą apie Mažosios Lietuvos kultūros savitumą. Sukaupta informacija galėsite remtis šiais mokslo metais skaitydami ir nagrinėdami Kristijono Donelaičio, Ievos Simonaitytės kūrinius.

Vydūnas (Vilhelmas Storostas, 1868–1953) gimė Jonaičiuose (Šilutės r.), tuometinėje Vokietijoje. Tėvo gyvenimo istorija būsimajam Vydūnui atvėrė už Europos esančių kultūrų akiračius. Tėvas Anskis Storostas (1837–1903) buvo mokėsis Berlyno evangelikų misionierių seminarijoje. Dėl silpnos sveikatos – sirgo džiova, kurią paveldėjo ir sūnus Vilius, – negalėjo vykti į Afriką misionieriauti. Klaipėdos krašte ir Žemaitijoje rinko aukas misijoms, mokytojavo. Mo-

¹ Esminis žodis (angl. *keywords*) – pagrindinis žodis, „atrankantis“, padedantis suprasti svarstomą temą ar klausimą, vienas svarbiausių paieškos duomenų bazėse įrankių arba kelio pradžia, įvardijanti paieškos tikslą ir leidžianti greitai pasiekti ieškomus duomenis.

Vydūnas groja arfa savo namuose Tilžėje. Apie 1935 m.

tina – Marija Ašmontaitė (1836–1907), turtingų ūkininkų duktė, ugde gausios šeimos, kurioje augo keturi berniukai ir dvi mergaitės, meninius pomėgius. Remdamasis motinos pasakojimu, Vydūnas save kildino iš Krivių Krivaičio giminės. Pasirinktas literatūrinis vardas – Vydūnas – reiškia išmintį, tai, ką esmingo asmuo yra supratęs, įžvelgęs, – išvydęs. Vydūno dramose prasmė atsiskleidžia vizijose¹, paslėptą prasmę atidengiančiuose reginiuose. Jo dramose pagrindinių veikėjų vardai taip pat turi dalelytę „vyd“ – Grožvyda, Tautvyda ir kt.

Vilhelmas Storostas mokėsi Ragainės (dabar Nemano) mokytojų seminarijoje, ją baigęs mokytojavo Kintų pradinėje mokykloje, Tilžės devynklasėje berniukų mokykloje. Gyvendamas Kintuose įstengė pažaboti džiovą, tais laikais nepagydomą ligą, kuri nusinešė daug jaunų gyvybių, – tapo vegetaru, išmoko rūpintis sielos ir kūno sveikata. Savo patirtį apibendrino knygoje „Sveikata, jaunumas, grožė“ (1928).

Mokytojaudamas Vilhelmas Storostas dėstė vokiečių, anglų, prancūzų, lietuvių kalbas, geografiją, istoriją, kūno kultūrą. Jis pasinaudojo mokytojams suteikta galimybe per atostogas laisvo klausytojo teisėmis studijuoti Vokietijos universitetuose. Keletą vasarų praleido Greifsvaldo, Hälės, Leipcigo, Berlyno universitetuose, čia studijavo filosofiją, literatūrą, meną, sociologiją, gamtos mokslus, teisę, mokėsi senosios sanskrito² kalbos. Vydūnas iš sanskrito į lietuvių kalbą išvertė vieną svarbiausių indų religinių tekstų – „Bhagavadgytą“³ (1947).

¹ Vizija (lot. *visio* – vaizdas, reginys) – 1. vaizduotės paveikslas, vaizdinys, 2. ateities uždavinių, idealo numatymas, svajonė (LKŽ).

² Sanskrito kalbà – indoeuropiečių kalbų šeimai priklausanti kalba. Daug indoeuropiečių prokalbės elementų išlaikė sanskrito ir lietuvių kalbos. Sanskritas, kaip liturginė kalba, nepakito nuo pat sukūrimo, o lietuvių kalba dėl istorinių ir kultūrinių aplinkybių taip pat pakito palyginti nedaug. Nuo XIX a. senąsias kalbas norintiems tyrinėti mokslininkams buvo privalu mokėti sanskrito ir lietuvių kalbos pagrindus. Sanskrito ir lietuvių kalbos asmenuotės, įvardžiai ir giminystės terminai, kūno dalių pavadinimai yra labai panašūs ar net vienodi. Daugybės sanskrito žodžių struktūra panaši į lietuvių kalbos žodžių struktūrą. Pvz., *agnis* – ugnis, *vajus* – vėjas, *aśru* – ašara, *kūrmis* – kormis, *ratha* – ratas, *devas* – Dievas, *madhu* – medus, *svapnas* – sapnas, *sanas* – senas, *sravati* – srovena, *sūnus* – sūnus ir daug kitų. Žymiausi indų tekstai, užrašyti sanskritu, – Vedos, Upanišados, epai, Bhagavadgyta ir kt.

³ Bhagavadgyta (dieviškoji giesmė) – indų epo „Mahabharata“ dalis, sukurta apie III a. pr. Kr. Pirmasis iš sanskrito į lietuvių kalbą „Bhagavadgytą“ išvertė Vydūnas (1940, išleista 1947).

Vydūnas 1899 m. įkūrė „Tilžės lietuvių giedotojų draugiją“, jai vadovavo iki 1935 m., kai Vokietijoje buvo uždrausta visų nevokiškų kultūros draugijų veikla. Giedotojų draugija kasmet Tilžėje, Klaipėdoje ir kitose vietose rengdavo šventes, tapo kultūrinio Prūsų lietuvių gyvenimo centru, iš kurio išsižiebė daugelis naujų kultūros židinių įvairiose Mažosios Lietuvos vietose.

Mažosios Lietuvos kultūros gyvybingumą teigė ir Vydūno raštai. Svarbiausi Vydūno veikalai skirti ugdyti nepriklausomos Lietuvos piliečius: „Mūsų uždavinys“, „Tautos gyvata“¹ ir kt.

Vydūnas rašė ne tik lietuvių kalba. Knygą „Lietuva praetyje ir dabar“ išleido vokiečių, prancūzų, lenkų, rusų kalbomis. Knygoje teigiama, kad lietuvių tauta jau keli dešimtmečiai yra pabudusi ir įrodė savo kūrybinį gyvybingumą, o drauge – teisę į laisvą apsisprendimą, politinį savarankiškumą.

Problemiškus lietuvių ir vokiečių santykius atskleidžia du Vydūno veikalai – tragedija „Pasaulio gaisras“ (1928) ir vokiečių kalba parašyta istorinė-filosofinė knyga „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ (1932, liet. k. 2001). Abi Vydūno knygos buvo pripažintos kenksmingomis Reicho interesams ir konfiskuotos.

Vydūnas garsėjo ramiu elgesiu, kuris dažniausiai nuslopindavo kitų agresiją. Tačiau septyniasdešimtmetį Vydūnas 1938-aisiais sutiko kalėjime, iš kurio paleistas tik pasigirdus Lietuvės ir kitų rašytojų, intelektualų, tarptautinių organizacijų protesto balsams. Savo patirtis aprašė knygoje „Kalėjimas – laisvėjimas“.

1944 m. su Tilžės gyventojais evakuotas į Vokietijos gilumą. Nuo 1946-ųjų gyveno Detmolde. Rašė straipsnius, išleido keletą knygų – tarp jų – lietuvių ir vokiečių kalbomis apie Kristijoną Donelaitį. Joje atskleidė K. Donelaičio išminties aktualumą karų išvargintai Europos visuomenei.

Iki mirties Vydūnas daug rašė jaunimui. Jo tekstai vėliau buvo sudėti į rinkinį „Laiškai skautams“ ir išleisti JAV. Vydūnas mirė Detmolde 1953 m. vasario 20 d., likus mėnesiui iki 85-ojo gimtadienio. 1991 m. spalio 19 d. Vydūno palaikai visam laikui atgulė Bitėnų kapinaitėse prie Rambyno.

Siūlome aplankyti Kintų Vydūno kultūros centrą, susipažinti su Vydūnui skirta ekspozicija.

<http://www.vydunocentras.lt/apie-mus>

¹ Gyvata – 1. gyvybė, buvimas, 2. gyvenimas, amžius, 3. gyvenimo būdas, 4. gyvenama vieta, sodyba, ūkis (LKŽ). Baltų kalbose „gyvenimas“ nusakomas žodžiais, kilusiais iš būdvardžio „gyvas“.

Kad geriau pažintumėte ir suprastumėte Vydūno asmenybę, jos kultūrinį kontekstą, plačiau susipažinkite su rašytojo publicistika, laiškais, tekstais apie jį, Mažosios Lietuvos kultūrą.

Iš Vydūno raštų

Žmogus tėvynėn tenuein per širdį.

<...>

Tu nori gauti sau tėvynę,
bet reikia ją savyj sutverti.

Vydūnas „Probočių šešėliai“, 1908

Mes iš tikro esame nepaveikiamos galybės, o tą auginkime. Negali būti mūsų uždavinys pasidaryti galingais tarp didžiųjų valstybių. Mes galime būti galingais toje galybėje, kuri jokių paprastų galybių nepaveikiama. Mes galime doroje milžiniais pastoti.

Vydūnas „Didysis mūsų“, 1910

Laikas auginti žmoniškąją didybę ir išreikšti ją žodžiu, veikimu ir gyvenimu. Lietuvių tauta turi prisidėti prie bendrojo žmonijos kilimo. Ji turi įnešti į žmonijos gyvenimą tam ypatingus akstinus. Tik tuomet ji turi teisę išlikti. Tik tuomet ji yra gyva žmonijos šaka.

Vydūnas „Mūsų uždavinys“, 1921

Niekuomet neturėtų būti klausiami, ar išliks tauta, ar ne, bet visuomet: *kaip auginsime tautą*. Augančioji tauta išliks savaime.

Vydūnas „Mūsų uždavinys“, 1921

Čiurlionis buvo regėtojas. Ir jis pastebėjo slėpiningųjų gyvenimo galių veikimus ir sąveiksmius. Juos prieiti protavimu negalima.

Vydūno pasisakymas „Vilniaus žiniose“, 1911

Man rūpėjo, kad lietuvių mąstymas ir visas jų sąmoningumas švytėtų, kad [jie] esmiškai taptų visokios pagarbos verti.

Vydūnas „Tautinė mano amžiaus veikla“, 1937

Apie Vydūno knygos „Septyni šimtmečiai lietuvių ir vokiečių santykių“ likimą

„Neseniai mūsų dienraščiai pranešė trumpą žinutę. 7 ½ eilutės. Vokiečiai konfiskavę Tilžėje Vydūno knygą.

– Kažin, ar sudegins, ar ne? – gal dar pagalvojo kurs smalsesnis skaitytojas. Taip, mielas skaitytojau, vokiečiai šią Vydūno knygą sudegins. Pačioj kaitriausioj neapykantos ugnį sudegins ir pelenus paleis visais keturiais vėjais.“

Kazys Binkis „Literatūros naujienos“, 1934

Iš atsiminimų

Vydūno kraštietė rašytoja Ieva Simonaitytė pasakoja

Vydūnas? Savotiškas – ale kurgi... Daug Vydūnas ir gero padarė. Chorus organizavo, draugijas, ruošė vaidinimus. Visą Klaipėdos kraštą išjudino, subūrė. Mane tai ir išgelbėjo. Jo! Pasijutau reikalinga esanti. Rodos, sparnus įgavau. Už tai jam dėkinga. <...>

O kaip jis atrodė? Na, liesutis, smulkutis, čiuplūtis, vėjo perpučiamas. Bet dvasia – tvirtas. Prisimenu: kartą didžiulis jaunimo būrys dviem garlaisiais iš Tilžės, iš Klaipėdos atplaukė į Rambyną. Tiesa, buvo ir iš Kauno. O čia Joninių laužas, kalbos, rateliai, dainos. Iš tų žmonių – minios ant piliakalnio. O Vydūnas – ohoho – jis tada kalbėjo pakiliai, uždegamai, lyg pranašas.

Naje... Į atmintį įstrigo grįžimas. Namo. Į priplauką nuo kalno Vydūnas pasileido bėgte. Ale lengvai taip, pasišokinėdamas. Lyg vaikas. Tilžiečiai išplaukė pirmi. O kai mes pukšėjom pro Tilžę, jų garlaisis jau stovėjo. Žmonės skirstėsi. Tik Vydūnas dar laukė, kad mus praleistų. Hitlerinikai užkabinėjo lietuvininkus, bet Vydūno nelietė. Stovėjo jis ant kranto. Stovėjo vienas. Ir kaip šiandien atsimenu: plaukai balti draikėsi vėjyje, o jis lyg pranašas stovi sau, pasitikintis, drąsus, tvirtas. Stovi! Kol mūsų garlaisis praplaukė, Vydūnas vis mojo, mojo, mojo...

Taip, šitoks buvo Vydūnas.

1974 m. kovo 9 d.

Vydūno mokinys, kalbininkas Viktoras Falkenhanas pasakoja

Sykį į Giedotojų draugijos repeticiją įsiveržė uniformuoti nacistai ir liepė giedotojams giedoti vokiečių himną „Deutschland Deutschland über alles“. Taip jie ieškojo priekabių, galvodami, kad giedotojai atsisakys giedoti. Daugelis iš tiesų spaudė kumščius, piktindamiesi tokiu nacistų elgesiu. Tačiau Vydūnas labai ramiai pasakęs, kad šis himnas bus pagiedotas. Šio himno melodija yra iš tikro labai graži, švelni ir didinga. Muzikos autorius yra Haidnas. Tik XIX a. viduryje vokiečių poetas Hofmanas fon Falerslebenas pritaikė tai melodijai žodžius. Vydūnas ėmė diriguoti. O diriguodavo jis kerinčiai, valdingai. Čia jis sukaupe, rodos, visas dvasios jėgas. Salėje švelniai ir tiesiog dangiškai liejosi Haidno muzika. Įsibrovėliai buvo priblokšti tokios jėgos. Jie padėjo,

atsiprašė ir išėjo. Taip Vydūnas liko nugalėtoju. Nacistai irgi buvo gudrūs – jie neprašė giedoti hitlerininkų himno, o liepė giedoti Vokietijos himną. Atsisakymas dainuoti būtų buvęs traktuotas kaip Vokietijos, o ne nacių partijos įžeidimas.

V. Falkenhanas, 1971

Apie Vydūno apsilankymą Vilniuje 1930 m.

Maloniai vietas lietuvių sutiktas rašytojas automobiliu buvo nuvežtas į gydytojų Veronikos ir Danieliaus Alseikų namus dabartinėje Jogailos gatvėje, kur šeiminių rūpestingai globojamas jaukiai toms trims dienoms apsigyveno. <...>

Ar nebus tada dar vaikiškai filosofu susidomėjusi devynmetė Alseikų dukra Marija, būsimoji pasaulinio garso archeologė Gimbutienė, kuri 1939 m. Vilniaus universitete parašys pro-seminarinį darbą „Tautosakos elementai Vydūno kūryboje“. Įžymiajai pasaulinio masto archeologei, etnologei profesorei Marijai Gimbutienei tas studentiškas darbas buvo vienas iš pačių pirmųjų takelių į šlovingą, bet sunkų mokslo kelią. <...> Šis darbelis įdomus paliudijimu to, kad jau nuo pirmųjų studijų žingsnių būsimoji mokslininkė koncentruojasi būtent į etninę kultūrą, kad ir naujosios literatūros seminare suranda būtent su ją kultūra susijusį objektą.

Tokių objektų anuometinėje lietuvių literatūroje būta ne vieno, tačiau M. Alseikaitė pasirinko būtent Vydūno kūrybą. <...> Toji trumpa vaikiška būsimo mokslininkės su Vydūnu pažintis buvo lemtinga ir tuo, kad jos dėka nuo pat vaikystės Mariją Alseikaitę patraukė vydūniškoji *sau* žmogaus idėja, švietusi kelyje į didžiąsias mokslo aukštumas. Tos idėjos įkvėpta, ji pasirinko ir rašinio temą per baigiamuosius egzaminus Kauno „Aušros“ gimnazijoje. Tame rašinyje ji kalbėjo apie savarankiško galvojančio žmogaus reikalingumą Lietuvai.“

Vacys Bagdonavičius „Vydūnas ir Vilnius“, 2016

Iš Marijos Alseikaitės-Gimbutienės kalbos

Vytauto Didžiojo universitete 1993 m.

Stiprybės – gyvybės vanduo man visuomet buvo Lietuvà ir mano vaikystė. Ir jeigu šiandien turiu pirmą ir paskutinę progą tarti ačiū, tariau aš šitą šventą žodį su giliausiu pietizmu¹: ačiū Lietuvai ir jos stipriems žmonėms, išnešusiems lietuviybę per knygnešių ir vargo mokyklos laikus ir per paskutiniuosius penkiasdešimt sovietinio teroro metų. Ačiū už tą mėlynąją ugnelę, kuri degė mūsų šeimoje kaip negęstanti Lietuvos ir žmonijos meilė, kaip tikėjimas geresne ateitimi. Ačiū tėvams, šeimos bičiuliams (ypač Basanavičiui, Vydūnui, Vaižgantui) ir kitiems nuostabiems žmonėms, įkvėpusiems meilę praeičiai, liaudies kūrybai ir menui.

1 Pietizmas – pamaldumas, pamaldi meilė.

Klausimai ir užduotys

1. Palyginkite dvi giesmes – Vydūno „Lietuvių giesmė“ (1909) ir Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ (1898).

Vydūnas „Lietuvių giesmė“

Mes, Lietuvos vaikai,
stovėsim vienširdžiai
tvirta dora,
rankoj ranka
visi už Lietuvą,
Tėvynę Lietuvą.

Ir seksim Probočius,
į šviesą tikinčius.
Akis šviesop,
širdis Dievop,
gražiai nušvis visa
Tėvynė Lietuva.

Skaisčiu tikėjimu,
galingu veikimu
gyvensime
ir švęsime
iš Bočių mylimą
Tėvynę Lietuvą.

O meilė, ką yra
pati aukšta šviesa,
lai šventina
ir laimina
visus ir Lietuvą,
Tėvynę Lietuvą.

Vincas Kudirka „Tautiška giesmė“

Lietuva, Tėvyne mūsų,
Tu didvyrių žeme,
Iš praeities Tavo sūnūs
Te stiprybę semia.

Tegul Tavo vaikai eina
Vien takais dorybės,
Tegul dirba Tavo naudai
Ir žmonių gėrybei.

Tegul saulė Lietuvoj
Tamsumas prašalina,
Ir šviesa, ir tiesa
Mūs žingsnius telydi.

Tegul meilė Lietuvos
Dega mūsų širdyse,
Vardan tos Lietuvos
Vienybė težydi!

2. Įvardykite, kokios vertybės Vydūno ir V. Kudirkos kūrinuose susieja žmogų ir tėvynę. Aptarkite giesmėse pastebėtus skirtumus, savo įžvalgą pagrįskite citatomis.
3. Paklauskite Vydūno giesmės garso įrašo.
<http://www.llkc.lt/index.php?3646015525>
4. Pasvarstykite, koks turi būti tekstas, kad galėtų pretenduoti į valstybės himną.
5. Pasvarstykite, kuo Vydūno mintys, požiūris į žmogaus ir tėvynės ryšį yra aktualus Lietuvai šiandien. Pasirinkite Vydūno citatą, suformuluokite temą, problemą ir parašykite samprotavimo rašinį.

Susipažinę su Vydūno asmenybe, perskaitykite ištrauką iš knygos „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ ir aptarkite, kaip apie žmogaus ir tėvynės ryšį mąsto Vydūnas.

VYDŪNAS. Tėvynė ir žmogus

Taip nepaprastai skamba, kai kas nors kalba apie tėvynę. Regi sugrįžus pereitas erdves ir praėjusį laiką. Užmiršti įvykiai ir daiktai atgyja. Vėl pasigirsta seniai nuaidėję garsai ir žodžiai, vėl prabyla į žmogų lūkesčiai ir abejonės, aimanos ir džiaugsmi. Nušvinta visa būtis ir vėl kaip kadaise dosniai dalija viltis, žadėdama išsipildymą.

Lyg didis slėpinys sielai iškyla tėvynė. Pasaulis be tėvynės – tarsi lengvai ir greitai perskaitomas puslapis. O norėdamas suvokti tėvynės esmę, turi išmokti ramiai susikaupti savyje. Tik tuomet sieloje tyliai suskambės: tėvynė yra mūsų minčių pradžia ir esmė, slaptina žmogaus palaima.

Tačiau tai nelengva suprasti. Tėvynė žmogui tiek daug reiškia tikriausiai todėl, kad jis čia viską patyrė pirmąsyk: pasiaukojamą motinos meilę, rūpestingą tėvo gerumą. Čia pirmąsyk išgirdo žmogaus balsą. Čia motinos širdingumas, tėvo mąslumas pirmąsyk leido jam patirti žmogų.

Taigi tėvynėje žmogų pirmąsyk apsiautė saulės spinduliai, apgobė nakties tamsa, čia jam pražydo pirmasis pavasaris, nuvyto pirmasis ruduo ir nukūpėjo vešli vasara, su baltais sapnais išaušo žiema.

Visos gėlės, visi medžiai, laukai ir miškai, visa žemės, vandens ir oro gyvybė pirmąsyk žmogui pasirodė tėvynėje. Ir visa tai jam savitai pasireiškė. Čia, tėvynėje, palinko laikas ties erdve, kurioje jis užgimė, ir nuvedė jį į pirmąsias dienas, mėnesius, per metų laikus, nuolatinę jų kaitą ir permainas pro kitų žmonių gyvenimus, leisdamas pražysti jo paties gyvenimui.

Tačiau pirmoji patirtis dar ne viskas. Tik supratę, jog tėvynėje teišsiskleidžia žmogaus gyvenimas, atveriamo tėvynės slėpinį. Tėvyne alsuoja žmogaus dvasia, ir tėvynė alsuoja žmogumi. Ji užtvindo jį visą, o žmogus tada ją įprasmina.

Atklydėlio iš svetur siela alsuoja visai kitaip. Jis negyvena tėvynės gyvenimu, nesuvokia jos turinio nei esmės, nejaučia jos gamtos nei žmonių, o tėvynė negyvena su juo. Jis visuomet lieka nuošaly, gyvena atskirai nuo jos erdvės, nors būtų išgyvenęs šioje žemėje šimtmečius. Išties, tėvynė – tai erdvė tam tikrame laike. Tačiau su ja suvienija žmogaus prigimties ypatumai. Tėvynėje, savo jaunystės erdvėje, žmogus pradeda įsisąmoninti savo būtį. Sąmonei bręstant išauga žmogaus gyvenimo turinys, išauga visas pasaulis. Tėvynėje – augimo ir tapsmo pradžia.

O pati tėvynė? Susikaupęs savy, žmogus regi ją augant iš savo esybės. Kokia žmogaus esybė, tokia ir jo tėvynė. Kad ir kaip į daugelį šių minčių bežiūrėtum, svarbiausia jų prasmė lieka nepakitus. Tačiau tik tam, kuris pripažįsta, jog žmogus yra dvasinga būtybė, iškilusi virš erdvės ir laiko, tik tam ši mintis nušvis visiškai aiškiai.

Tėvynė neatskiriama nuo žmogaus esmės. Ji yra ta duotybė, kurioje žmogus gali suvokti savo būties prasmę ir siekti sąmoningumo. Todėl tėvynė dar yra užduotis ir pareiga.

Šis vidinis ryšys atsiskleidžia ilgėsiu, kurį žmogus patiria svetimijoje šalyje. Būna tokios dvasinės sandaros žmonių, kurie gyvenimo keliu turi eiti be tėvynės, be jos žemės ir jos dvasios,

kurie nepatiria tėvynės ilgesio, nesiedami su ja savo gyvenimo prasmės. Tai betėvyniai, vargiai nutuokiantys savo gyvenimo prasmę ir tikriausiai niekad nesuvoksiantys savo pačių būties esmės. Tėvynė jiems ten, kur jie gali kaupti turtą ir įgyvendinti savo siekimą valdyti bei priversti. Tėvyniškumas ar betėvyniškumas nėra vien atskiro asmens bruožas. Ir tai, ir tai stiprėja per žmonių kartas, pratęsiama kiekvieno naujai užgimusio. Pirmuoju atveju su kiekviena karta auga darna tarp tėvynės ir žmogaus. Antruoju atveju vis labiau linkstama manyti, kad esą galima perkant ar prievarta įgyti žemės ir ją vadinti tėvyne.

Žinoma, galima ginčytis, kieno iš tikrųjų yra tėvynė. Tik viena aišku, kad prievartos žmonės yra svetimi tėvynei, o tėvynė jiems. Tėvynės žmogus nesirungia dėl jos, jis jai gyvena, ir tėvynė gausiai teikia jėgų, dalija ramybės malonę, bet tik tiems, kurių esybėje ji įsišaknijus, kurie brandina joje savo žmogiškumą.

Tokie žmonės myli ir vertina visas tėvynės apraiškas. Jie yra visų tėvynės paslapčių, skausmų ir džiaugsmų žyniai. Tėvynė jiems yra dirva žmogiškumui ugdytis. Tėvynėje slypi visos jėgos ir kūrybinės galios, Kūrėjo valios nulemtos amžinybėje ir begalybėje.

Klausimai ir užduotys

1. Vydūno tekstas „Tėvynė ir žmogus“ buvo paskelbtas jo knygoje „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ (Tilžė, 1932). Išskirtinis šios knygos likimas – naciams atėjus į valdžią Vokietijoje, knyga buvo uždrausta kaip kenksminga Reicho interesams.
Kokios šio teksto mintys taip suerzino nacius? Kodėl?
Savarankiškai pasidomėję nurodytu istoriniu kontekstu, glaustai papasakokite klasėje apie nacių vykdytą politiką Europoje. Kodėl ši Vydūno knyga nebuvo išleistas Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje?
2. Įsiskaitykite į Vydūno teksto pradžią: „Taip nepaprastai skamba, kai kas nors kalba apie tėvynę. Regi sugrįžus pereitas erdves ir praėjusį laiką. Užmiršti įvykiai ir daiktai atgyja. Vėl pasigirsta seniai nuaidėję garsai ir žodžiai, vėl prabyla į žmogų lūkesčiai ir abejonės, aimanos ir džiaugsmi.“
Atraskite įvaizdžius ar metaforas, kurie patvirtintų šią Vydūno mintį S. Gedos „Giesmėje apie pasaulio medį“. Kaip juose iškyla Lietuvos praeitis, kas ir kodėl atsiminama?
3. Vydūno tekste vartojamos dvi priešingos sąvokos: tėvyniškumas ir betėvyniškumas. Kokias reikšmes, asmens laikysenos bruožus jis priskiria vienam ir kitam poliui? Išrinkite ir surašykite šių sąvokų reikšmes. Apibendrinkite, kuo skiriasi tėvynės žmogus ir žmogus be tėvynės?
4. Kodėl tėvynės ir žmogaus ryšys suvokiamas kaip slėpinys?
5. Paaiškinkite, kaip suprantate, kodėl žmogus pirmiausia turi sukurti save, o paskui – tėvynės ir savo ryšį.
6. Kaip, koku būdu galima suvokti tėvynės esmę? Kodėl svarbu suvokti?
7. „Tėvynė dar yra užduotis ir pareiga.“ Parašykite šio sakinio interpretaciją.